

„Čovek koji nema informaciju ne može da preuzme odgovornost. Čovek koji ima informaciju nema drugog izbora sem da preuzme odgovornost“
Jan Carizon¹

„Biznis je rat“
Dž. Hil predsednik „Amerikan Tabaco“ sredinom XX veka

„Mi živimo u revoluciji obaveštajnosti...“
Francuski predsednik **Žiskard D' Esten** 1979. god.

„Naš veliki mozak je biološka osnova obaveštajnosti, a obaveštajnost je temelj kulture“.
Stiven Guld (paleontolog):

UVOD

Živimo u nestabilnom međunarodnom poretku koga mnogi nazivaju „novom svetskim poretkom“. Živimo u vremenu u kome se događa krupan geopolitički prelaz sa monopolarnog (sa jednom supersilom – SAD) ka multipolarnom (paralelno egzistira više svetskih sila). U ovim procesima SAD su i dalje vodeća sila ali sila koja gubi mogućnost samostalnog odlučivanja i određivanja pravce međunarodnih odnosa. U tom kontekstu se javljaju i novi centri ekonomske a sa njom i geopolitičke i vojne moći. Svetski centar ekonomije se sa Atlantik kao svetski megaregion seli na novi megaregion - severni Pacifik (akcentat je na Dalekom istoku i Kini) i porastom značaja moći BRIKS-a. Dakle svetski predak se usmerava ka multipolarizmu. Na to upozoravaju **Slobodan Komazec** i **Dragan Petrović** u svojoj naučnoj monografiji „Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu“ u kojoj se bave analizom strukturalnih uzoraka i posledica ekonomske krize u svetu i njenim geopolitičkim posledicama.²

Živimo u periodu velike svetske ekonomske krize koja je nastala kao višegodišnji kumulativni proces većeg broja faktora: finansijskih derivata, ekspanzivne monetarne fiskalne politike, neprimerene potrošnje olakog kreditiranja i sl.. Posledice su dugoročne po ceo svet jer je on globalizovan i na ekonomskom planu. Svetska kriza je svoje strukturalne uzroke imala u SAD. Nju najviše i pogada. Umanjuje njenu tzv. „meku moć“ – neoliberalizam je prevashodno ideološko oruđe SAD, ali umanjuje i njenu „tvrdu moć“ – opadanje ekonomskog rasta. Ova kriza se neminovno prelila i na druge privrede i najčešće se ogledala u padu bruto domaćeg proizvod i porast nezaposlenosti. Narasla svest o nužnosti prilagođavanja savremenim surovim uslovima ekonomske kompetitivnosti.

Naomi Klajn (Naomi Klein) u poznatom radu „Doktrina šoka: uspon kapitalizma katastrofe“ („*The Shock Doctrine*“)³ identifikujući savremene ekonomske tendencije u

¹ Nekadašnji predsednik britanske „Specijalne vazdušne službe“ („*Special Air Service*“ - SAS-a). Njihova deviza je: „Ko rizikuje on pobeđuje!“ („*Who Dares Wins!*“)

² Komazec Slobodan i Petrović Dragan (2014). *Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu*, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu.

³ Klajn Naomi (2008). *Doktrina šoka: uspon kapitalizma katastrofe*, Zagreb, V. B. Z. d.o.o.

svetu smatra da je jedna od važnih i porast aktivnosti na planu prikupljanja ekonomskih informacija.

Živimo u svetu informacija, u svetu u kojem je informacija resurs (roba) do koga se nastoji doći na različite načine pa i obaveštajnom aktivnošću i špijunažom. Jedna od osnovnih izazova narednih decenija će se odnositi na poboljšanje pristupa informacijama koje služe za donošenje odluka na svim socijalnim nivoima.

Kada se do informacije teško ili nikako ne može doći legalnim putem, onda se pristupa jedinom načinom koji preostaje – ilegalnim putem. To je osnovni razlog pojave svake pa i ekonomske špijunaže. Vremenom je postala značajna oblast nacionalne bezbednosti. Savremeno doba je zasnovano na informatici, mikroelektronici i Internetu. To je dovelo do dubokih socijalnih promena i usavršavanje starih fenomena. Među takve pojave spadaju i ekonomske obaveštajne aktivnosti i ekonomska špijunaža.

Ekonomske obaveštajne aktivnosti (na engleskom *cometitive intelligence* ili *business intelligence*; na francuskom *ontelligence economique, economic intelligence*; na ruskom *экономической разведк, бизнес-аналитика, хозяйственная деятельность разведки*) i ekonomska špijunaža (na engleskom *economic intelligence, business intelligence*; na francuskom *espionage economique*, na ruskom *промышленный шпионаж, экономический шпионаж, бизнес-анализ*; nemački *Abkürzung*;) su nove i mlade naučne discipline. Etablirale su se kao akademske oblasti („nauka o obaveštajnosti“) sredinom XX veka.

Teoretičari ekonomske špijunaže smatraju da su ovi fenomeni (ekonomske obaveštajne aktivnosti i ekonomska špijunaža) stari koliko i čovečanstvo, dok su sami pojmovi relativno skorijeg datuma. Špijunaža spada u najstarije zanate na svetu. Ekonomski obaveštajci su gusari savremenog doba.

Šta je u osnovi fenomena etiologije (razlozi pojave) fenomena ekonomske obaveštajne aktivnosti i ekonomske špijunaže? Zašto se pojavila i u industriju razvila industrijska špijunaža? Koji su motiv koji privredne subjekte pokreće u aktivnost prikupljanja podatak i informacija pa da to čine i špijuniranjem? Suštinski razlozi ekonomske špijunaže je u samoj informaciji: informacija je moć, informacija je kapital. Ona joj omogućava da ostvari svoje poslovne ciljeve i realizuje svoje ekonomske interese. Informacije su jedna od najznačajnijih elemenata ukupnog umeća (engleski *know-how*, francuski *savior-faire*) svakog privrednog subjekta. Ova činjenica pogotovo dolazi do izražaja u situaciji permanentnih inovacija, velike konkurencije na tržištu roba i usluga. Pravovremeno posjedovanje korisnih informacija privrednom subjektu omogućava osvajanja i zadržavanje na tržištu i održava konkurentsku prednost a samim tim i profitabilnost. Sve kompanije koje nastoje da sebi obezbede dugoročniju poslovnu sigurnost prave baze podataka na osnovu kojih donose poslovne odluke. Jedna od primarnih zadataka je prikupiti podatke o konkurenciji: šta radi, kako to radi i šta namerava da radi. U tu svrhu pribegava se ekonomskoj diplomatiji, ekonomskim obaveštajnim aktivnostima i ekonomskoj špijunaži. Ekonomska špijunaža je mnogo više profitabilnija (zahteva mnogo manje troškova) od ulaganja u sopstveni razvoj, inovacije, istraživanje, kadrovski potencijal i omogućava brzo nadomeštanje tehničko-tehnološkog zaostajanja za konkurentom. Iako su za ovu specijalizovanu aktivnost potrebni stručni kadrovi ona je značajnije isplativija od konvencionalnog pristupa osvajanju novog tržišta ili povećanja sopstvenog tržišnog učešća.

Vremenski periodi „tržišne ponude“ i „tržišne potražnje“ su zamenjeni periodom „tržište znanja“ koje podrazumeva posedovanje adekvatnih informacija (znanja) kao osnovnog preduslova i resursa svake privredne aktivnosti. Informacija je postala četvrti (pored radne snage, kapitala i tehnologije) konstitutivni elemenat proizvodnje. Informacija obezbeđuje konkurentsku prednost. To je osnovni razlog što mnoge države svoje obaveštajno-bezbednosne resurse stavljaju u funkciju prikupljanja strogo čuvanih finansijskih, tehnoloških, industrijskih, bankarskih sl.) informacija koje će poslužiti nacionalnim ekonomijama za što bolje pozicioniranje svetskom tržištu.

Jedna od značajnih tendencija savremenog sveta je kvalitativno i kvantitativno povećanje ekonomskog sukobljavanja. U tom kontekstu se snažno razvila i ekonomska špijunaža. Ekonomsko nadmetanje je novi vid borbe koji ima globalne dimenzije. Borba za osvajanje novog ili zadržavanje postojećeg tržišta je postala dominantna tendencija svetskog tržišta. Ono poprima karakter planetarnog ekonomskog rata „svakog protiv svakog“. Ovo je rat nove vrste, nove fiziologije, sa novim sredstvima, metodama i tehnikama, ali sa istovetnim ciljevima koje ima konvencionalni rat. U ovom ratu su neposredne žrtve privredni subjekti (preduzeća, kompanije pa i nacionalne ekonomije), dok se posledice očitavaju na planu rušenja ekonomija, velikog broja nezaposlenosti, padu bruto nacionalnog dohotka, slabljenje ekonomske pa samim tim i svake druge moći zemlje, ekonomske okupacije i sl. Ekonomska špijunaža je u istoriji ljudskog društva imala veliku ulogu. U pojedinim istorijskim okolnostima je imala čak i presudnu. Informacija u savremenom svetu je postala najvažnija roba – veoma unosan objekat trgovanja. Smatra se da je tzv. „japansko čudo“, odnosno brz privredni razvoj bio moguć, pored ostalog, i zahvaljujući dobro organizovanoj, opremljenoj i obučenoj organizaciji za prikupljanje značajnih informacija i ekonomsko špijuniranje.

Često puta se nagla ekspanzija ekonomske špijunaže naziva „novim hladnim ratom“. Onog istorijskog momenta kada SSSR (Rusija) i Zapad nisu više bili vojni suparnici, pitanja ekonomskog ratvojanstva postala su prioritarna. I nacionalne bezbednosne agencije su promenile svoju misiju. Više osnovni cilj nije bio praćenje političkog neprijatelja već ekonomske informacije. Tako, na primer, CIA nije više vodila borbu protiv komunizma, već se fokusirala na nova područja kao što su trafikovanje, trgovina narkoticima i oružjem, terorizam, razvoj sofisticirane tehnologije, ekonomske informacije i sl..

Nagli uspeh Nemačke posle dolaska Nacističke stranke i **Adolfa Hitlera** na vlast se, pored ostalog, objašnjava i veoma razgranatom, stručnom i dobro opremljenoj špijunskoj mreži kojoj je jedan od prioriteta bio i prikupljanje tehničko-tehnoloških i drugih ekonomskih podataka iz brojnih zemalja u svetu. U ovom slučaju je po prvi put primenjivano načelo „totalne špijunaže: nema podatka koji nije važan, nema mesta koje nije interesantno i za špijuna su sposobni svi deca, odrasli, vojnici, seljaci, intelektualci. Ovakav špijunski totalitarizam se primenjivao i kasnije u drugim zemljama, pri čemu su tehnike i metode industrijske špijunaže permanentno usavršavane.

Mnogi špijunski modeli prikupljanja i analize podataka su postali paradigma razmišljanja i ponašanja naroda i integralni deo njihovog mentaliteta. Posebno je to karakteristično za anglosaksonsku civilizaciju koja je u svoj način analiziranja fenomena i ljudi usadila proverene špijunske modele i koji su u određenom periodu postali komponenta intelekta.

Cilj ekonomske špijunaže je pomaganje u izradi strateškog plana firme i donošenju poslovnih odluka. Konkurenciju je neophodno permanentno pratiti i analizirati, kako realizaciju njihove poslovne strategije, tako i njihove snage, slabosti, šanse i opasnosti poslovanja. Ona nadzire različite oblasti: od nauke i tehnologije, preko, kulture, tržišta, finansija pa do prava i zaštite ukupne baštine ekonomskih aktera, država i grupe država. Odluke o visini kamatnih stopa, kako se postaviti u poslovnom pregovaranju.

Poslednjih godina sve veći broj država pridaje značajnu pažnju razvoju ove delatnosti. To govori o narasloj svesti da zanemarivanje obaveštajnih ekonomskih aktivnosti može da ima značajne negativne posledice po nacionalnu ekonomiju. U tom smislu su se razvile makroekonomska obaveštajna aktivnost i mikroekonomska obaveštajna aktivnost.

Oblast ekonomske špijunaže se, kao i svake druge špijunske aktivnosti, karakteriše većitom borbom, nadmudrivanjem, lukavstvima, zakulisnim igrama, zaverama, nekonvencionalnim pa i nedozvoljenim postupcima (ne fer). Tako je bilo od pojave tržišta i razmene robe, sa tendencijom permanentnog usavršavanja.

Sasvim je logično da postoji potreba i nastojanje da se dođe do tajnih informacija o namerama konkurencije pa i o poslovnim saradnicima.

Otkrivanje tehnoloških i naučnih inovacija, „ključnih signala tehnoloških promena“ (Ešton i Stejsi)⁴ koje poseduje konkurencija su veoma važne sa opstanak i razvoje određenih kompanija. To je i dovelo do pojave industrijske i naučne špijunaže.

Istraživanja su pokazala da veoma mali broj privrednih subjekat na ovim prostorima ima službe koje se bave ovim specijaliziranim aktivnostima, a što je još značajnije nema ni svest o njihovoj neophodnosti kao uslova privrednog razvoja. Najčešće se ovim poslovima bave najuže rukovodstvo (top-menadžeri), a da se upravljane preduzeća najčešće oslanja na njihov poslovni instinkt, iskustvo, i njihova saznanja. To je jedan od značajnih razloga zbog čega

U pojedinim firmama koje su svojim poslovanjem okrenute ka izvozu i izlasku na svetsko tržište shvatile su da bez ekonomske obaveštajne aktivnosti nema uspeha.

Menadžment (rukovodstvo) treba da usvoji novi način privrednog razmišljanja, novu poslovnu svest, novi pristupa poslovanja koji podrazumeva i obaveštajne aktivnosti – aktivnosti koje maju za cilj da prikupe relevantne podatke koji će im omogućiti osvajanje i opstanak na tržištu. Ni jedan ovakav složeni poslovni poduhvat je nemoguć bez oslonca na saznanja o kojih dolazi ekonomsko-obaveštajna aktivnost. Ali to nije nimalo lak zadatak za one zemlje čije se privrede nalaze u fazi tranzicije i oporavka i integrisanja u svetsko tržište.

Ekonomsko špijuniranje je suptilna i delikatna aktivnost koja zahteva adekvatnu opremu i stručnu obuku i poznavanje značajnih veština. Multidisciplinarna oblast koja oslonac ima u brojnim naučnim disciplinama kao što su sociologija, psihologija, geopolitika, ekologija, politikologija, defendologija, ekonomija, menadžment, kulturologija, demografija, geografija, socijalna psihologija, forenzika i sl. Prostor bavljenja i obrade ekonomske špijunaže je veoma širok.

---

⁴ Ešton i Stejsi (Ashton and Stacey)

Ekonomska špijunaža je i veština, umeće, pa i umetnost mogućeg. Iza njih stoji čovek sa svim svojim vrlinama i manama, sa svojim znanjima i umećima, sa svim svojim umnim i fizičkim kapacitetima.

Šta je psihološka osnova ekonomske špijunaže? Čovek je po prirodi ljubopitljiv – želi da ima određene informacije, jer mu one trebaju kako bi osigurao svoju egzistenciju.

Osnovna karakteristika odnosa ekonomskih sila je „manipulacija operacionih vojišta“: kulturni i lingvistički uticaj, tehnološki uticaj, pravni uticaj. Menadžerski uticaj (saveti) moralni uticaj, multimedijiski uticaj (internet)

Na svetskom tržištu vlada snažna mreža ekonomske špijunaže. Veoma se beskrupulozno primenjuju brojne i raznovrsne metode ekonomske špijunaže. U savremenoj tržišnoj utakmici Informacija je postala osnovno oružje. Ne preza se ni do čega samo da bi se ostvario profit. U tome se bezprimerno krše osnovna ljudska prava. Špijunataju se ne samo proizvodni i kancelarijski objekti već i stanovi, automobili i drugi objekti u kojima se kreću i zadržavaju interesantni pojedinci sa stanovišta ekonomske špijunaže. Atakuje se na privatnost, javno diskredituju se i satanizuju pojedince, grupe, narodi da bi se diskvalifikovali za ekonomsko nadmetanje. Ucenjuju se ili „kupuju“ stručnjaci iz konkurencije, krađu ideje, strateške planovi i ostala dokumentacija, vode se lažni pregovori i dogovori o sadnji i sl.

Ide se i na fizičko uništavanje pojedinaca, grupa i ekonomsko likvidiranje konkurencije. I pored apela brojnim međunarodnih institucija za poštovanjem legalnih pravila poslovanja i pridržavanja kulture informisanja, stratezi ekonomske špijunaže usavršavaju postojeće i pronalaze nove metode i tehnike pribavljanja korisnih ekonomskih informacija.

Istraživanja pokazuju da najveći broj malih, srednjih pa i velikih preduzeća na ovim prostorima ne poseduje stručne pojedince niti timove koji se bave važni poslom ekonomske obaveštajne aktivnosti. Situacija je još drastičnija ako se ima u vidu da ne postoji kultura učenja na svojim a kamo li na tuđim greškama koje se tiču prikupljanja i čuvanja ekonomskih informacija.

Ekonomska obaveštajna aktivnost nije isto što i ekonomska špijunaža. Osnovna razlika koja se navodi je u (ne) etičnosti jedne ili druge.

Mnoštvo je tajnovitosti, intrigantnosti, laži, obmane oko ove teme. Često se iz različitih razloga oko špijunaže stvara nepotrebna fama⁵ ili misterija. Svakodnevno se u medijima prenose vesti da su mnogi koji učestvuju u javnom životu i vlasti (visoko kotirani političari) špijuni. O tome se raspravlja po kafanama. Da li ih ima? Naravno da ih ima (gde bi bili ako ne u vlasti) jer su oni upravo predmet zanimanja obaveštajnih službi kako bi od njih dobijali informacije. Otkrivanjem takvih pojedinaca se bave posebne službe kojima je u opisu posla kontrašpijunaža. Sasvim e sigurno da niko od špijuna neće javno priznati da je „nečiji čovek“ (ili da je u službi neke obaveštajne agencije) ali imaju običaj da izjave kako sa sigurnošću znaju da su to drugi pa čak i da znaju koji su. Druga vrsta pristupa ovoj temi u javnom diskursu tvrde sa su te priče najobičnija izmišljotina, da je to sve deo terora zavere, da su to najobičnije glupost, da su osobe koje ih šire paranoični.⁶ Pri tome treba reći da je špijunaža i špijunski posao

---

⁵ Fama (latinski *fama* – glas, vest, govor, kod Rimljana boginja vesti). Vujaklija Milam (1989). *Leksikon stranih reči i i izraza*, IV izdanje, Beograd, Prosveta, str. 953.

⁶ Paranoja (grčki *para-noia* – ludilo). Vujaklija Milam (1989). *Leksikon stranih reči i izraza*, IV izdanje, Beograd, Prosveta, str. 666. Paranoja jedna vrste psihoze (sumanutosti) koju karakterišu „bolesne ideje“

ozbiljan, zahtevan, složen i dobro plaćen. Naravno da u obe teze imaju elemente neobjektivnosti i preterivanja iz raznoraznih razloga. Istina je kao i obično negde na sredini.

---

proganjanja, veličine. Kod takvih osoba je inteligencija očuvana, on logično rasuđuje, donosi ispravne zaključke ali iz pogrešnih premisa („razumno ludilo“). U medicini se pod ovim pojmom podrazumeva poremećenost uma, vrsta ludila.